

אשבל הביצה *Stachys viticina* בן שיח עשבוני

כתבה: ערנה אלוני

אשבל הביצה *Stachys viticina* (שפתניים), הוא בן-שיח עשבוני רב-שנתי בגובה 80-100 ס"מ, הגדל בבתי-גידול לחים.

לצמח עלי בסיס פשוטים וגדולים אורכם 15-20 ס"מ. בעלי שפה חרוקה ופטוטרת ארוכה. צבעם מאפיר בשל שערות רכות מכסיפות המכסות את שטח הטרף. מרקמם מקומט. העלים מסודרים בצפיפות זה ליד זה. מבין העלים צומחים כמה גבעולי פריחה ולהם עלים קטנים המלווים כל דור פרחים בתפרחת. עלים אלה פשוטים דמויי ביצה שראשם מחודד.

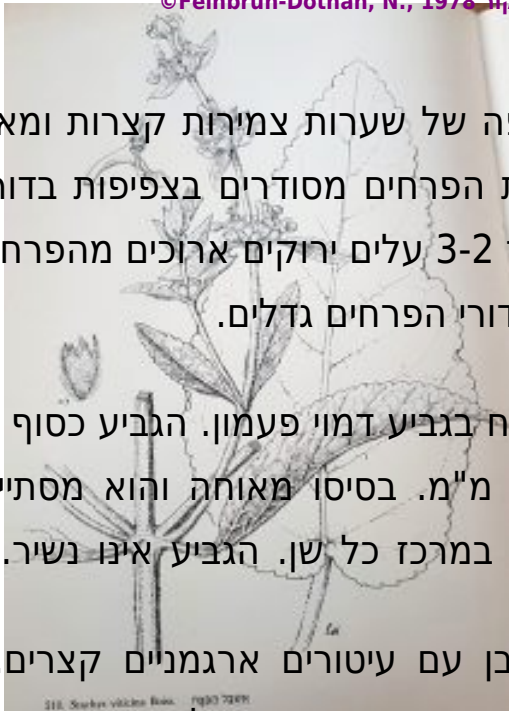

מימין: אשבל הביצה בבית גידולו. באדיבות "צמח השדה". משמאל איור הצמח. המקור: ©Feinbrun-Dothan, N., 1978
להגדלה - לחצו על התמונה.

הגבעול זקוף בעל 4 צלעות. מכוסה בכסות צפופה של שערות צמירות קצרות ומאפירות. הגבעולים נושאים תפרחת דמוית שיבולת. קבוצות הפרחים מסודרים בצפיפות בדור סביב הגבעול. כל פרח יושב על עוקץ קצר. בבסיס הדור 2-3 עלים ירוקים ארוכים מהפרחים. עם הבשלת הפרחים והתארכות הגבעול, המרווח בין דורי הפרחים גדלים.

הפרחים דו מיניים. מבנה הפרח דו שפתי המתפתח בגביע דמוי פעמון. הגביע כסוף מכוסה שערות רכות קצרות חלקן בלוטיות, אורכו כ- 6 מ"מ. בסיסו מאוּחה והוא מסתיים ב-5 שיניים שאינן קשיחות. עורק מרכזי ארגמני נראה במרכז כל שן. הגביע אינו נשיר.

הכותרת דו שפתנית בת 5 אונות צבעה ורוד לבן עם עיטורים ארגמניים קצרים. צינור הכותרת מאוּחה, אינו בולט מהגביע ובתוכו טבעת שערות. השפה העליונה זקופה וקמורה עטורה בראשה שער קצר, לעיתים ראשה מפושק מעט במרכזו. שפה זו משמשת הגנה לאבקנים בטרם הבשילו. השפה התחתונה בת 3 אונות. אונה מרכזית רחבה וארוכה מעוטרת בפסים קצרים סגולים המובילים אל פתח הלוע. אונה זו משמשת מנחת יעיל לחרקים מבקרי הפרח. שתי אונות נוספות, מצויות אחת בכל צד של האונה המרכזית.

מימין: תפוחת של אשבל הביצה וסדורה על הגבעול. משמאל: גביעי פרחים ופרחים בשלבים שונים. משמאל: פרח דו שפתני מרהיב בשפתו העליונה חבויים אבקנים. תמונות ערגה אלוני © להגדלה - לחצו על התמונה.

אבקנים 4 קבועים על צינור הכותרת, מסודרים בשני גבהים. הזירים ארוכים מקושטים ובקצה כל זיר מאבק צהוב בולט. עם הבשלתם הם בולטים בפרח. השחלה עילית, מחולקת ל 4 אונות. מביניהן עולה עמוד עלי ארוך שבראשו 2 אונות. האבקה ע"י חרקים. לאחר ההפריה, מתפתחות בגביע 4 פרודות מעוגלות. הם יבשילו בגביע ויתפזרו למרחב. **אשבל הביצה** פורח מאפריל עד ספטמבר.

מספר מינים של אשבל, מוכרים ברפואה העממית בעיקר באזור הים תיכון- ביוון ובאיטליה, הוא מצוי בטורקיה בקווקז בעירק ובאירן. עיקר השימוש בצמחי אשבל ממינים מקומיים שונים, הוא חליטת חלקי הצמחים לצרכי מרפא, ושתיית המשרה כנגד: כאבים, חום, טיפול בעור, כיבים, אסטמה, והפרעות ראומטיות. מיני אשבל משמשים גם לחליטת תה בשל הריח הלימוני הנעים שבעלים, וכן להפקת שמן. בטורקיה דווח גם על שימוש באשבל הביצה יחד עם יתר המינים הנאספים שלא גדלים בארץ. במרבית מיני האשבל מצויים חומרים כימיים חשובים כמו פלבנואידים, דיטרפנים, טנינים, חומצה פנולית, ספונינים וגליקוסידים. לא נמצאה סקירה מפורטת על החומרים האצורים באשבל הביצה.

אשבל הביצה גדל בגדות נחלים ובביצות בצפון הארץ ובמרכזה: בגליל ובחרמון, בעמקים, בכרמל, בהרי יהודה, במישור החוף, ובשפלה. הצמח גדל בקרקעות כבדות מוצפות מים המתייבשות בקיץ או בגדות נחלים זורמים. תפוצתו בעולם היא באזור הים תיכוני, במצרים, בטורקיה, בקווקז, ובאסיה.

מינים קרובים "לאשבל הביצה הם: **אשבל ארוך שיבולת**, **ואשבל זהרי**.

מימין: אשבל ארוך שיבולת. תמונה: ערגה אלוני ©. משמאל אשבל זוהרי. תמונה באדיבות "צמח השדה" ©. להגדלה - לחצו על התמונה.

ספרות:

ויזל י פולק ג וכהן י 1975 אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל. ספרית פועלים. עמ' 313-287.

זהרי מ 1981 נופי הצומח של הארץ. עם עובד. עמ' 291-111.

פינברון-דוּתן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים. עמ' 219-218.

שמידע א 2005 צמחי ישראל, המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.

Feinbrun-Dothan N 1978 Flora Palaestina. Vol. 3. Israel Academy of Sciences and humanities Jerusalem. p.130.

Gören AC 2013 Use of *Stachys* Species (Mountain Tea) as Herbal Tea and Food. Chemistry Group, Organic Chemistry Laboratory, Gebze-Kocaeli, Türkiye.

Kartsev VG Stepanichenko NN and Auelbekov SA 1994 Chemical composition and pharmacological properties of plants of the genus *Stachys*, Chem. Nat. Compd. 30, 645-654.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 אשבל הביצה *Stachys viticina* בן שיח עשבוני, פורחי החודש,
כתב-עת "כלנית" מספר 6.

https://www.kalanit.org.il/stachys_viticina_august_2019